

Gyűjtsük össze a helybeli vonatkozású legendákat és meséket...

- írta a Hatvani Újság 1936. április 19-i száma

„A falu valódi jelentőségére történt ráismerés után a magyarság tudomány egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a nép ajkán élő legendák és mesék felé. Ma már rendszeresen megindult a gyűjtésük és ebből a munkából mi is ki akarjuk venni a részünket. Nem annyira a könyvtárakban skatulyázott tudományos irodalomnak akarunk szolgálatot tenni, hanem a falu mai életét szeretnénk vele kedvesebbé tenni. Egy kicsit közelebb akarjuk hozni hozzánk a múlt izeit, színeit és illatát, de ezt csak úgy tudjuk megtenni, ha a mesélő kedvű öregek száján ma is élő legendákat és meséket megörökíthetjük, hogy többé el ne vesszenek. Arra kérjük olvasóinkat és mindenkit, akinek kezébe kerül ez az ujság, hogy figyeljenek az öregek beszédére és ha régi legendákat, meséket hallanának tőlük, írják le és küldjék be hozzánk. Minden helybeli vonatkozású vagy itt termett, erről a földről, az itt élt emberekről szóló legendák vagy mesének a legnagyobb örömmel helyet adunk és a legjobb legendák és mesék beküldőjét néven nevezzük.”

Az 1849. április 2- i hatvani csata leírása. (Egykorú kútfők és velük egyező szájhagyományok alapján)

Írta: Révász József

Hajnalodik. Felkelő vörös napkorong vérpatakká változtatja a megáradt Zagyva folyót. Bibor-harmat palást terül el a hatvani határ virágaira, melyeket lengő szellő ébresztget mámoros álmukból. Mezei pacsirta száll a magasba, hálát adva a Teremtőnek, hogy ezt a földet adta fészke helyéül, hol kikölthette pelyhes magzatait. E könnyel-vérrel itatott földnek minden porszeme szent. Szent különösen nekünk hatvaniaknak, mert ez a föld a mi fészünk, ez ad életet, ápol és ez takar el. Szent azért is, mert az ébredő virágok, elesett hőseink porából nőttek ki és a piros hajnali harmatcseppek, az ő szerte hulló vérüket juttatják eszünkbe. Hatvani határ! A tatár dulás és a török iga alatt hányszor rejtetted magadba fájó de drága kincsként fiaid elhullasztott vérét, hányszor ölelted kebledre érted elesett őseink számtalan meghült tetemét. Csupa gyász, áldozat tűnik elénk történeted lapjairól de mégis egyszer a szabadságharc alatt rád ragyogott a magyar dicsőség napsugara, 1849. április hó 2-án a dicsőséges ütközeteink első győzelmes csatája határaid közt folyt le. Illő, hogy mi késői unokák a szabadságharc hatvani csatájáról a hazaszeretet e ragyogó példájáról, a régi nagy napokról emlékezzünk. Hogy is történt?

A kápolnai visszavonulás után nem sokáig maradt a magyar hadsereg a Tiszán túl. Windischgratz herceg elbizakodva jelentette császárnak, hogy most már Debrecenre, a lázadók tüzfészkének szétverésére kerül sor. Hadosztályai szanaszét vannak az országban. Schlik Eger környékén. Jellasits Kőrös vidékén sanyargatja a magyar népet. Windischgratz március 29-én megütközve értesül arról, hogy a már szétvertnek hitt rebellis hadsereg átkelt a Tiszán és Gyöngyös irányába vette útját. Sőt mi több. Beniczky szabad csapata az elkorcsosult magyar gróf Almássy különítményeit Losoncon rajtaütéssel szétverte. Ez utóbbiból arra következtetett, hogy a magyar hadsereg Vác irányába fog előretörni, hogy Komáromot felszabadítsa, ezért Gödöllőre rendeli hadtesteit. Schlik a magyar hadsereg átkelési napján indul meg a Galgavölgy mocsarai felé. Jellasits Kőrösről Nagykáta irányába.

Alfred Windisgraetz az osztrák haderő főparancsnoka

Franz Joseph Heinrich von Schlik altábornagy

Josip Jelačić Bužimski császári-királyi tábornagy

A magyar hadsereg Gyöngyös alatt egyesül. A hadsereg azonban fővezér nélkül állott, mert Wetter kezéből kihullott a kard, epeláz tört ki rajta. Március hó 30-án Kossuth aggodalmas lélekkel siet Egerbe, a főhadiszállásra. Hős Dobó városának fiai és leányai virágessóval fogadják a kormányelnököt. Utjába koszorukat hintenek fáklyás zenével és szónoklatokkal üdvözlölik. Megesküsznek Dobó szent emlékére, hogy mint szabadok és függetlenek élnek, vagy halnak meg.

Kossuth haditanácsot tart, és Görgeit nevezi ki fővezérré, aki ezután a harcok vezérlő szelleme és bekövetkezendő események éltető lelke lett. Görgei eltekintve emberi gyengeségeitől tagadhatatlanul rátermett a fővezérségre. Rendkívüli ember kinek vezéri lángeszében a hadsereg feltétlenül megbizott, jelleme és katonai szigora tiszteletet keltett. Az eddigi szét-huzásnak, határozatlan intézkedéseknek véget vetett, ami a hadseregben reményt és lelkesedést ébresztett.

Ugy az osztrák mint a magyar hadsereg vezetőiben teljes a tájékozatlanság az ellenséges haderők állásáról. Windischgratz mint említettem Vác irányában várja a magyar haderők felvonulását. Görgei azonban nem tévovázik. Éppen ellenkező oldalról Jászberény Nagykáta felé akar támadást intézni az Isaszeg, Gödöllő táján gyülekező császári hadak ellen. Klapka indítványára április 1-én a 7. hadtest, melynek vezetését Görgeitől Gáspár András huszárezredes vette át, a Pest felé vezető Gyöngyös-Hatvani uton kezdte meg előrenyomulását.

Ugyanakkor az osztrák is kémszemlére indul előhadával Hatvan illetve Hort felé. Megélnékül a Hatvan-horti határ. Perrot osztrák hadosztályparancsnok vértesei és Gáspár hadtestéhez tartozó Pöltenberg huszárai között összecsapásra került sor. Itt is ott is apróbb csetepaték. Egyik őrző a gombosi erdő felé igyekvő ulánusokat vesz észre. Az ulánusok, mintha mit sem gyanusítanak haladnak utjukon az erdő felé, tudomást sem vesznek az utánuk vágató huszárokról. A felpeszűlt vörrel magyar fiúk mit sem sejtve vágatnak az osztrákok után, midőn az erdőből két oldalt szétválva tör ki az ott rejtőzködő dragonyos század. A huszárok visszafordulva menekülnek, de már késő. Kettő az osztrákok kardcsapásai alatt bukik le a lóról. De nemcsak itt, a többi helyeken is kénytelen a magyar előcsapat a tulerő elől visszahúzódni.

A magyar hadijelentések erről a napról a következőképen szól: „Április 1-én az ellenség erőltetett kémletet kísérletezett meg Hatvantól Hort felé. A Hatvannál lévő két század huszár Hort alá kényszerült hátravonulni, ott azonban Pöltenberg egyesült hadosztálya megállította az ellenséget, amely cselekedetkor megint Hatvan felé vonult vissza. Az első ágyuszóra Görgei tábornok Gáspár ezredes hadosztályát rendelé ki Pöltenberg-féle hadosztály segítségül Hort alá, hol április 1 és 2 közötti éjjel mindkét hadosztály táborozott. Veszteségünk aznap két huszár volt, kiknek azonban lovaik épen maradtak.” Eddig tart az akkori hadijelentés.

*Kossuth Lajos
magyar miniszterelnök*

*Görgei Artúr tábornok
a magyar sereg főparancsnoka*

*Gáspár András ezredes
a hatvani csata hőse*

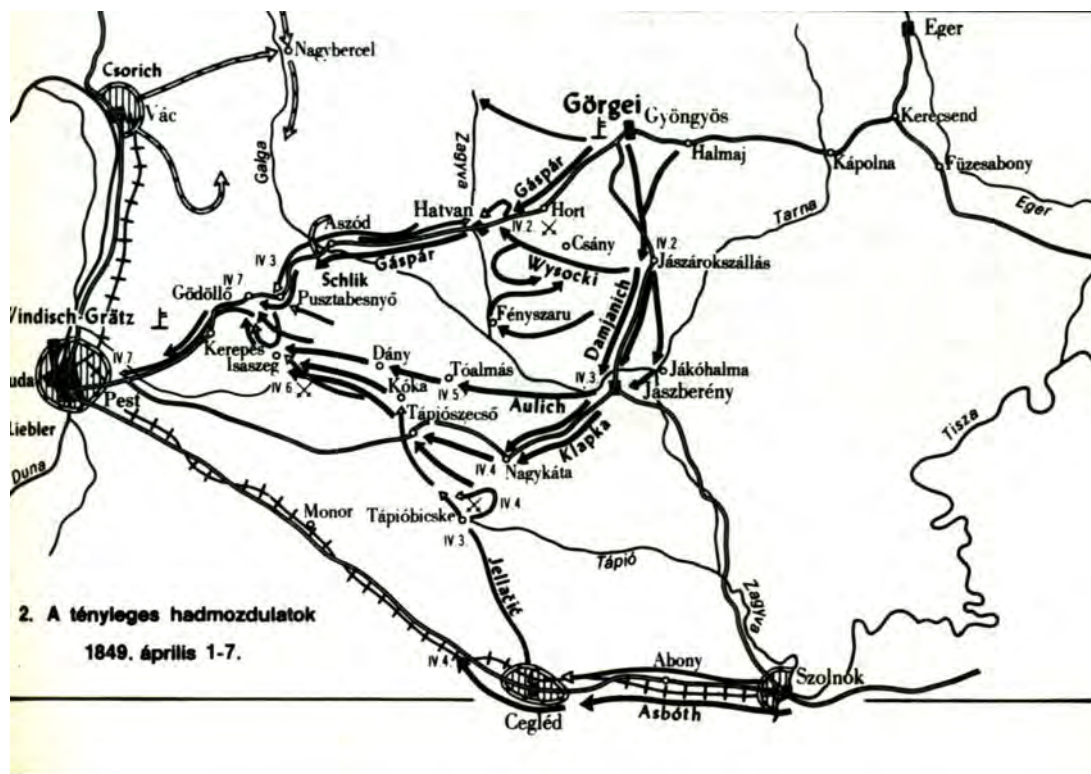
Ugyanezen a napon nagy a sürgés - forgás Hatvanban. Fényben uszik a hatvani prépost háza. Mintha kaszárnyában és nem szent életű emberek hajlékában volnánk. Idegen arcok, osztrák katonák szaladgálnak fel és alá a lépcsőkön. A ház környékét vértés katonák tartják szigorú megfigyelés alatt Nagy úr szállásolta be magát a papi házban. Schlik Hugó altábornagy, a 3. osztrák hadtest főparancsnoka aki a Parrot dandár segítségére érkezik Hatvanba, különös véletlen folytán itt üli roskadozó asztal mellett nevenapját. A lakomán az idegen arcok között ül a galambösz fejű Janikovics prépost Hatvan vezető polgáraival, kik Hatvan lakosságáért és a községért jöttek küldöttségben a vitéz, de gögös osztrák fővezérhez. Schlik ott tartotta őket, hogy gyönyörködhessek a hazájukért, családi tűzhelyükért aggódó magyarok lelkesítésében. Gúnyos megjegyzések röpködnek az osztrák tisztek ajkáról. A fő téma rebellisekről, a Kossuth kutyákról szól. Uram – fordul Schlikhez szorongó lélekkel az agg főpap – nem ismeritek a magyar népet, sokat szenvedett teremtménye az Istennek. Ha megértenétek lelkét, másképp itélkeznének felőle. Gúnyos mosollyal válaszol Schlik: „Rebellis mind, egyébként holnap egy kis nyúl vadászatot tartok a magyar táborban, kérem legyen szerencsém nézzék meg.”

Hatvan lakosai április elsején rettegve hajtották fejüket álomra, nem tudván mit hoz reájuk a holnapi nap.

Egy pillanatra nézzünk szét az osztrákok által megszállt Hatvanban. Bizony alig ismerünk rá a mai nap immár városias jelleget öltött községünkre. A mostani piactérnek a templom, a kerítés nélküli kastély, a préposti lak, a jelenlegi városháza árkád nélkül, mely akkor sóház volt, adja meg a megszokott karakterét. A templom mögött balról, - hol a mostani kir. járásbíróház épült – van a kis nádfödeles földszintes községháza. Előtte levő bekerített nagy udvara a Hatvanon átvonuló más községbeliek, különösen a felvidéki tótok éjjeli szállóhelye. A templom jobb oldalán miként ma is, áll az uradalmi központi irodaépület. A jelenlegi Kaszinó épülettel kapcsolatos emeletes ház, a nagyvendéglő, szintén uradalmi épület. A Werbőczy uca felé, valamint a Kossuth térnek a jelenlegi posta felőli oldalán apró zsúpfedeles házak, ugyanígy a báró Hatvany Sándor utcán hasonló zsúpfedeles épületek, kivéve a jelenlegi Lakatos házat, amely az uradalmi ispán lakásául szolgált. A gőzmalom helyén vizimalom, melyet a Zagyvából kiágazó és az út alatt átvezetett malomárok vize hajt. A kastély-park mellett a Grassalkovich utca bal és jobb oldalán üres nedves terület, csak a Vár utcában, hol most a Káposztás vendéglő van, vannak házak. Ugyancsak a Vár utcától és a Szabadság utcától a vasutpálya felé eső részek nincsenek beépítve. A Szabadság utcán, az akkori Cigánysoron a hidig találunk vityillókat, utána a kettős artézi kútig a községi epreskert terület

el. A Horváth Mihály ucca is nem egészen a kettős artézi kutig volt beépítve. A Tabánnak a határa kb. a mostani Ártándy uccáig terjedt. A Tabántól a Werbőczy uccán lévő Gódor féle házig, a jelenlegi Cigánysor volt a határ. Nagy általánosságban Hatvan község ebben az időben a Vár-árok belső részén terült el, melyből a Szabadság, Horváth Mihály, és a Tabán uccák nyultak ki. A Zagyva folyó még szabályozatlan nagy kiterjedésű ártérrel, nádas zombékos talajjal rajta a jelenlegi Hatvany Sándor utcán az ugynevezett fekete fahíd vitt keresztül, nem a mostani híd helyén, hanem szemben a vizimalommal kb. ott hol jelenleg a pénzügyőrség laktanyája van s innen az út közvetlenül a cukorgyári épületek előtt egyenes irányban visz a Csekő-féle szállodáig, természetesen hogy ezidőben sem a cukorgyár, sem a Csekő-féle vendéglő nem létezett, de még a vasúti vonalnak sem volt semmi nyoma. Megjegyzem még, hogy a jelenlegi Gombosi ut mellett elterülő legelő is és lapályosabb földek, a Zagyva árterét képezték. Nagyjában így nézett ki községünk.

A községet megszállott osztrák hadtest létszáma cca. 20.000 emberből állott, akik közül, ugyanúgy mint a magyar hadseregben csak igen kevés volt az akkori legmodernebb vont csövű fegyverrel ellátva, nagyobb részét sima csövű puskával, de úgy itt, mint a magyar hadseregnél számosan voltak csak kaszával és baltával felfegyverzett egyének. A magyar sereg 18.000 főből állott, míg itt a pénzhiányt a lelkesedés pótolta, addig ruházatuk miatt nehezen mozgó osztrákoknak a tökéletesebb felszerelése volt előnyükre. Mindkét hadtest megfelelő számú lovassággal és 50-50 ágyuval volt ellátva. Bár e tekintetben a magyarok hátrányban voltak, mert az osztrákok 6 és 12 fontos ágyui ellenében, csak háromfontos ágyukkal rendelkezett, melynek hordtávolsága 1200-1300 méter ellenében csak 1000 méter volt, mindkét részen cca. 1500 méter hordtávolságú tarackkal és 1800 méter hordtávolságú röppentyűkkel voltak felszerelve.

A hatvani ütközet, és az azt követő hadiesemények egy térképen

Április 2-án Schlik Parrot tábornokot küldi Hort felé. Gáspár ezredes azonban teljes erejével fogadja a támadó osztrák dandárt, mire Parrott visszavonulni kénytelen. Schlik dandárjának visszavonulásáról értesülve d.e. 10 órakor indul utba serege zömével Hort felé és cca. d.u. 1-2

órákor egyesül a Parrot dandárral. Időközben észreveszi, hogy Gáspár hadteste a Peres, Szunyogos és Fancsali táblán lévő magaslatokon foglal helyet és hogy seregét a már megkezdődő ágyuharc elől eltakarja, a jelenlegi zsidótemető mellett elvonuló Partföld teknőjébe vonja vissza. Jobb szárnyon, mely a mostani horti vasúti átjárótól kb. a vásártér és domb közötti mélyedésben átvágva csaknem a tótok utjáig terült el, a vezérletet magának tartotta fenn, vele szemben volt Gáspár hadosztálya a fancsali tábla környékén. A zsidótemetőtől a Szöllőhegy alján kb. a lyuk hidig a Parrot dandár a Szunyogosi részen elhelyezkedett Pöltenberg ellenében állott fel mint derékhad, majd innen Ecséd községből a peresi táblára előrenyomult Liptay hadosztály ellen Lichtenstein herceg vezérletével a balszárny a mostani Téglagyár felé vonult azzal a feladattal, hogy a Strázsa hegyet megkerülve az Ürgési völgyön kapja oldalba a honvéd sereget. Amíg a gyalogság felfejlődése mindkét részről több órát vett igénybe, ezalatt Schlik ágyuit a völgy melletti magaslatokra, a partföldre Szöllőhegyre vonatja fel és megkezdődött a tüzérségi harc. Miként említettem az osztrákok balszárnya azzal a feladattal volt megbizva, hogy a téglagyárat megkerülve, a Gombosi útról kapja oldalba a honvédeket. Midőn azonban a Gombosi utra kikerültek a régi Hirling, a jelenleg dr. Illés szőlője mellett Gáspár ágyuinak kartács tüze fogadja az osztrákokat.

Mivel pedig a Zagyva kiöntéses, lápos területe csak az országuton tette lehetővé az előrejutást, az osztrákok oldaltámadása nem sikerült. Itt Liptay hadosztálya magaslati elhelyezésénél fogva az osztrákokkal szemben sokkal előnyösebb helyzetbe kerülve Schlik balszárnyát átkarolással fenyegette. Ugyanekkor a már délutáni órákban egetverő éljenzés tört fel a magyar sereg balszárnyán, mely kb. a Spitzer földek tájékán foglalt állást, Csány felől mint ha égből pottyant volna alá, Damjanich hadtestjének Visovszky lengyel hadosztálya bontakozott ki, melynek élet Czillich őrnagy vezette. Leírásom elején említettem, hogy a magyar hadsereg zöme Jászberény-Nagykátá felé vonult. A Damjanich hadtest ezen hadosztálya Csány felé vette útját, hogy Jászberénybe jusson. Csány határába érve a Hatvan felől hallatszó ágyudörgés megváltoztatta irányát és Gáspárnak segítségére jött Visovszky, hogy legalább a tüzérség és a lovasság minél hamarabb közbe léphessen. Szentmiklósi őrnagy parancsnoksága alatt a Ferdinánd huszárok egy osztályát, továbbá Német százados egy lovasütegét küldi a partföldi donbokokon felállított ellenséges ütegek ellen, amelyet három század civallart dzsidás lovas katonaság fedezett illetve védett a meglepetések ellen. A Ferdinánd huszárok attackja először eredménytelenül végződött. Midőn azonban Német százados ütegei megszólaltak, a huszárok heves támadására az osztrákok hátrálni voltak kénytelenek.

Schlick látva, hogy úgy a jobb, mint a balszárnyon a Liptay hadteste, illetve Visovszky hadosztálya átkarolással fenyegeti, lovassága és tüzérsége fedezete mellett Hatvanba való visszavonulást rendeli el. Itt azonban kétségbe ejtő helyzetbe kerül. Különösen a Pöltenberg hadosztály Zámბély huszáralezredessel halált megvető bátorsággal nyomul a mai Szabadság, Grassalkovich ucca felől, nyomában. A Gombosi uton felállított magyar ütegeket a kastélykert végén lévő dombra hozzák előre és innen lövik a hidon óriási tolongásban átkelő osztrákokat. Az utcákon makacs és véres harc közepette hátrálnak az ellenség zászlóaljai, legnagyobb elszántsággal védve minden helyet. Házakból, kerítések mellől öldöklő tüzelés fogadja honvédeinket, de a hősök nem ingadoznak. A Horváth Mihály uccán, az u.n. Ujsoron szuronyszegezve üzik vérengző harc közben az osztrákokat, másutt az egykori irások szerint a „honvéd csapatok mintha diszmenetre vonulnának, énekszóval rohantak előre és könnyebbnek tarták a puska agyat, a legnagyobb hidegvérrel küzdve, üzik maguk előtt az ellenséget.”

A Zagyva hídjánál
Winzenz Katzler kőrajza - 1849

Schlick ágyuit a templom mellett állítja fel, melynek egy része a Horváth Mihály utcán beözönlő honvédeket tartja tűz alatt, másik része Grassalkovich utca felől zárja el az utat. Ugyanakkor Kalchberg osztrák századost vezényli ki a Prohászka gyalogsággal hátrvédül. A Prohászka gyalogság a becsapódó ágyú és puskagolyó zápor ellenébe hősiiesen védelmezi a piactérre vezető utcatorkolatokat, úgy hogy Schlick az ő fedezetük mellett tudja a Zagyva tulsó partjára átvinni ütegeit, ahol, hogy Kalchberg visszavonulását támogassa újra felállítja ágyuit. Időközben a mostani Grassalkovich utca felől sikerült a honvédeknek a Grassalkovich kastélyba bejutni, a kastély nagy ajtajából és ablakaiból tüzelve hátrba támadták a Prohászka gyalogságot. Kalchbergnek hátrálnia kell, de ugyanakkor a piactérre tódulnak a honvédek. Kalchberg visszavonulása közben a jelenlegi posta épülettől a hidig éri el az ütközet a tetőpontját. Mindkét részről hősiességgel harcolnak. Az akkori Czörczer a jelenleg Reich-féle ház előtt esik el Csatafy hadnagy, kinek sirja a temetőben van. De nem csak itt, hanem a község északi és déli részén a Zagyva mentén is folyik a csatározás, de csak puskaszóval, mert egyrészt a Zagyva másrészt a Zagyva jobboldalára átkelt és ott felállított osztrák csapatok akadályozták a magyar hadsereget az előrenyomulásban. Ugyanis Schlick, hogy gyalogságának Aszód-Bag felé visszavonulását biztosítsa, lovasságával és tüzérségével a Zagyva jobbpartján Hatvannal szemben újra állást foglalt el. A már sötét este visszavonuló Prohászka gyalogságnak sikerült a hidat felszedni, miáltal megakadályozták a honvéd seregnek a Zagyván való átkelését. Tény, hogy Schlick egy röppentyűs ütegek utasítást adott a község felgyújtására. A kútfők egy része szerint a község porrá égett, másik szerint csak egyes házak gyulladtak ki. Az osztrákok üldözését a beállott sötétség akadályozta meg. Midőn feljöttek az esti csillagok ezer és ezer tábortűz világított a hatvan-horti határban lepihent magyar táborban. Midőn megkondult az esteli harangszó a hatvani templomban magyar ajkáról szállott az Úr zsámolya elé a hálaadó ének.

Kossuth ezen győzelemről következő szavakkal tudósította a képviselőházat: „Gáspár megütközött az ellenséggel Hatvannál és annak elbizakodott vezérét – Schlicket, ki magához

hivatta embereit ebédre, éppen nevenapján, azon biztatással, hogy egyszermind egy kis „nyulkergetést” fognak majd látni, diadalmasan visszaverte s Hatvant elfoglalta, miért is tábornoknak nevezem ki. Általában a magyar hadsereg lelkesülve van: annak utolsó tagjait is áthatotta az ügy szentsége s én láttam örömmel vérezni el sokakat, kiknek még dülőfélben is az volt utolsó szavuk: Éljen a haza!”

Az osztrákok vesztesége halottakban és sebesültekben 202 ember akiket magukkal vittek. A magyarok közül 150 honvéd vére öntözte e magyar földet. Nagyobb részüknek földi maradványai a temetőben porladoznak. A két huszár pedig több társukkal a vasúthoz vezető utca disztelen helyén lévő sirban várja a feltámadást.

Magyar Testvéreim! Ha e névtelen vértanuk sirhalma mellett visz el utatok, pillanatra szálljon lelketek imája az Urhoz, emeljétek meg kalapotokat őseitek emléke előtt, hiszen értetek haltak meg.

* *

Az írás megjelent a Hatvani Hírlap 1936. április 12-i, 19-i, 26-i és május 3-i számaiban folytatásokban. A szövegű közlés miatt Olvasóink felfedezhették, hogy egyes történelmi szereplők neve különféle képpen szerepel a tanulmány egyes részeiben, és a szövegben is jó néhány szó, kifejezés írásmódja eltér a mai helyesírás szabályaitól.

Az egykori emlékmű, amely a víztorony mellett állott, és amelyet a szerző is említett az írása végén

* *

Révász József írását a lokálpatrióta hozzáállás szép példjaként közöljük, mint helytörténeti vonatkozású dokumentumot, mely azért lehet fontos a mai Olvasó számára, mert a csata kapcsán hiteles leírást közöl az 1930-as évek Hatvanáról. De, mint azt a bevezetőben is olvashatták, szerzője erősen támaszkodott a „helybeli vonatkozású legendákra, mesékre”, amelyet „egykorú kútfők és velük egyező szájhagyományok alapján” lejegyzett. Éppen ezért a most közöltek nem szabad tudományos igényű, forrásértékű leírásként kezelni!